

היתז האיתנה

זהייה קונדוס

האסלאם הצליח לגבור על מאמציו של הקולוניאליזם המערבי לעקור את האמונה, אך האיום לא נעלם. בנקודת הזמן הנוכחית, כפיית האסלאם מרחיקה את הנוער המוסלמי מן האמונה במקום לקרבו אליה. כאשר מסורות דתיות כפופות להיגיון של גברים, האסלאם מסכן את ערכו, את חשיבותו ואת המשכיותו

נובמבר 2022

اِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ فَقَدْ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ لَا انْفِصَامَ لَهَا وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

אין מקנים דת בכפייה, וכבר התברר ההבדל בין הפינה לבין המדיוחים. כל הכופר בשיקוצים ומאמין באלוהים יזכה להיאחז ביתד איתנה אשר לא תיעקר. אלוהים קשוב ויודע.

סורה ב 256 (תרגום רובין)

בכל פעם שקורה משהו טרגי בעולם, אימי שואלת אותי אם מעורבים בדבר מוסלמים. כשקורים אירועים כאלה בארצות מוסלמיות, היא אינה שואלת אותי. אבל היא דואגת, והיא נעצבת.

כאישה פלסטינית וכאם לנערה מתבגרת, כמוסלמית העורכת מסע משלי עם אלוהים וכחוקרת ספרות ערבית ואסלאם מודרני, התקיפות האחרונות של נשים באיראן מדאיגות אותי ומעציבות אותי.

כמו לאנשים אחרים, גם למוסלמים יש זכות להגדרה עצמית - זכות לחיות בתנאים שלנו ועל פי ההיסטוריה והמסורת שלנו. השאלה היא מהם התנאים הללו, וכיצד הם באים לידי ביטוי. ריבונות פוליטית מוסלמית היא אכן עקרון יסוד באסלאם. אבל קודם לכן עיקרון המשמש מבנה מארגן של כל העקרונות כולם: אמונה באלוהים ככוח משחרר עבור האנושות.

תפיסה ראשונית זו היא שארגנה את חוויות המוסלמים במרחב, והיא שהניעה את המוסלמים להבין את הזמן כמעוצב על ידי זרימה בין האנושי לאלוהי. תפיסות של משפט וכלכלה, מדע ואתיקה, כולן התפתחו באסלאם על בסיס זה. וזהו גם הבסיס לתחושה המשותפת של כלל המוסלמים, התחושה המדומיינת והממשית כאחד, של שייכות זה לזה – בלי קשר לשלל השפות שלנו, למגוון המוצאים האתניים והגזעיים, לגיאוגרפיות השונות שאותן אנחנו מאכלסים. לפיכך, היעדר אמונה מציין שינוי מהותי בנקודת המבט המוסלמית ובאורח החיים המוסלמי: זהו מטען חבלה שהוטמן בתשתית ההיסטוריה, והוא מסמן את קריסתו המוחלטת של האסלאם.

מאז העידן הקולוניאלי, מוסלמים רבים חשים כאילו הושלכו מעל ספינת ההיסטוריה. הם אינם חשים שהם בלתי נראים; להפך, חשיפתם מופרזת, ומתוך כך תופסים אותם ומספרים אותם, והם חשופים לבריונות ומסומנים כבלתי רצויים.

על נקודה זו מסכימים מוסלמים רבים וגם לא-מוסלמים. אחד הבולטים מבין המוסלמים הללו הוא ג'מאל אלדין אלאפגאני (جمال الدين الأفغاني) (1838-1897). בשנות השישים חגגה ההיסטוריוגרפיה האיראנית, בצדק, את עובדת היוולדו באיראן והשתייכותו לזרם השיעי. ההוגה הפוליטי החשוב הזה חווה על בשרו את הרגע הדרמטי שבו השתנה מהותית מעמדו של האסלאם בקרב אומות העולם – כאשר הקולוניאליזם שמת את הקרקע מתחת לרגלי האסלאם. אבל במקום להתייחס כמו רבים אחרים, הוא השקיע את חייו בשיקום האסלאם מהריסותיו.

לצד תלמידו, חברו ועמיתו הסוני מוחמד עבדו (محمد عبده) (1849-1905) – בעצמו תיאולוג מהולל, שבסוף חייו התמנה לתפקיד המופתי של מצרים – קבע אלאפגאני שנראה כי הקהילות המוסלמיות הכבושות סובלות מ"שיגעון", ג'נון (جنون). אלאפגאני ועבדו טענו כי כוחות חיצוניים הם שעוררו במוסלמים את אותו מצב שיגעון. באמצעות המגזין שהוציאו לאור בפריז בשנת 1884, **אלעֶרְוּה אלְתִ'קָה לא אנפצאם להא** (العروة الوثقى لا انفصام لها, "היתד האיתנה אשר לא תיעקר"), הם סייעו למוסלמים בני זמנם לפענח את הקשרים בין קולוניאליזם, אוריינטליזם וחילון, והטרימו את העבודה החשובה שעשו מבקרים חדשים יותר של החילוניות האירופית.

פרט לביקורת שמתחו על אירופה המודרנית, שאפו אלאפגאני ועבדו להתמודד עם עניין דחוף ודוחק יותר: להעמיד מראה מול פני המוסלמים כדי שיוכלו לזהות את שורת המהלכים התיאולוגיים השגויים שגרמו להם לאבד את המשען האלוהי, וכתוצאה מכך – את הריבונות על אדמותיהם ועל חייהם. מהמגזין עולה בבירור שהאתגר האמיתי שעיימו צריכים המוסלמים המודרניים להתמודד, הסיבה האמיתית ל"שיגעון" שלהם, לאובדן כוחם, לאי-ודאות ולבלבול, אינה מה שאחרים עושים נגדם אלא מה שהם עושים נגד עצמם. המוסלמים זנחו את טיפוחו של מה שהפך אותם למוסלמים מלכתחילה; לא בינתם הסתתרה, אלא רוחם.

את שם המגזין לקחו אלאפגאני ועבדו מפסוק 256 בסורת הפרה (סורת אלבקרה).^[1] הם הסבירו שהקשר בין המוסלמים לאלוהים, וגם הקשר בין המוסלמים לבין עצמם, מושתת על תחילת הפסוק: "אין מקנים דת בכפייה". אשרור האמונה באלוהים ככוח המניע את פעולות המוסלמים בעולם שימש,

שוב, לסתירת הטענה הקולוניאלית שלפיה הפסיביות המוסלמית נובעת מסוג האמונה המסוים באלוהים, אשר כביכול חוסך מהמוסלמים כל צורך בפעולה או במחשבה ומותיר את כל היוזמה בידי האל. בה בעת, הבחירה בפסוק 256 לסורת הפרה מבקשת להזכיר למוסלמים: האמונה שלנו היא מקור כוחנו, היא אחדותנו, היא היתד האיתנה אשר לא תיעקר - אבל לאמונה יש גם תנאים.

עבודת האלוהים חייבת להתבסס על החלטה אישית, על רצון חופשי ועל הפעלת השכל. למרות השינויים הדרמטיים שהתחוללו בין המאה השביעית למאה התשע-עשרה, הציפייה הייתה שמוסלמים ימשיכו לנהוג על פי החוק הדתי הזה, המשמש גם כעיקרון פוליטי מהותי. הפולחן המוסלמי אינו אמור להיות תלוי בנסיבות פוליטיות, בעוצמה או בחולשה פוליטית, בתחושה של ביטחון או של פגיעה. הוא מבוסס על בטחת האלוהים ביכולתו של האדם לחפש את אלוהים, כל אחד ואחת בדרכו.

פרט לכאב הלב שהאירועים המתרחשים באיראן בעת האחרונה מעוררים בקרב מוסלמים ובקרב כל מי שמזדהה איתנו, האירועים הללו פוגעים במה שחשוב לכולנו באמת: למצוא דרכים יצירתיות לספר מחדש את הסיפור שלנו, לספר מי אנחנו ומה אנחנו מייצגים. כפי שאלאפגאני ועבדו פנו להוגים מוסלמיים קלאסיים, קוננו על מה שאבד ולקחו אחריות על השינוי הרדיקלי שביקשו לחולל, כך אנחנו צריכים לפנות לאלאפגאני ועבדו, ובתוך כך לקחת אחריות על מעשי העוולה שלנו.

הפניית המבט לאחור, אל מסורת הידע הערבית-אסלאמית, אינה רק פעולה הישרדותית אינסטינקטיבית; היא גם הכרחית לרווחתו העתידית של האדם. מי שאין לו היסטוריה אין לו עתיד. למרות הקרעים והשיבושים של העת המודרנית, האסלאם הצליח להוכיח את השפעתו ואת חשיבותו; הצלחנו לשרוד. אבל האיום המרחף מעלינו לא נעלם. למרבה הצער, הוא רק התעצם עם הזמן. האסלאם מסכן את ערכו, את חשיבותו ואת המשכיותו כאשר הוא דבק ברעיון נוקשה אחד ויחיד לגבי מהות האסלאם או לגבי הדרך שבה עלינו להיות מוסלמים, או כאשר גברים, מתוך היגיון של גברים, מציעים פרשנויות פריבילגיות לטקסטים ולמסורות דתיים.

המדעים הערביים תרמו הרבה לציוויליזציה האירופית המודרנית, ולא הפכו את האירופים לנוצרים פחות. סגנונות הלבוש והמוזיקה האירופיים, ואפילו אופני מחשבה שמאפיינים כיום את הנוער המוסלמי, אינם עושים אותם פחות מוסלמים. המרת הדת אינה קלה כל כך.

החשש שמוסלמים יוותרו על האסלאם הוא ממש. הבעיה היא בדרכי ביטויו של החשש הזה. כאשר הפחד לאבד את מה שאוהבים מביא לשימוש בכוח, מתקבל היפוכה של אהבה; פגיעות נעשית אכזריות. כפיית האסלאם מרחיקה את הנוער המוסלמי מן האסלאם במקום לקרבו אליו. כפיית האסלאם יוצרת זעם וניכור בין צעירים להוריהם, ובינם ובין אחים ואחיות מבוגרים יותר; היא מרחיקה אותם מן הקהילות המקומיות שבהן התחנכו; היא דוחקת אותם הרחק מביתם ועושה אותם פליטים מרצון, ולפעמים גם גולים בלית ברירה; והיא גורמת להם לסטות מן הנתיב המוביל אל האלוהים.

לבישת החיג'אב היא החלטה פרטית ולא החלטה קהילתית או מדינתית. והפיכתו של החיג'אב לסמל האולטימטיבי של האישה המוסלמית משלימה עם תפיסות אוריינטליסטיות וקולוניאליסטיות לגבי מהותן של נשים מוסלמיות, ובה בעת מבטאת עליונות גברית מסורתית. אין לנו צורך שימירו את דתנו או שיגנו עלינו. אנחנו כבר מוסלמיות. מה שדרוש לנו הוא שיכבדו אותנו, ובהתאם – שיניחו לנו לנהוג על פי הכללים שקבענו לעצמנו ולגופנו. גם אנחנו גאות בהיסטוריה שלנו. גם אנחנו דורשות להשיב לנו את דתנו כתרבות עולמית מדעית-רוחנית, ומגינות עליה מפני התפיסה שהאסלאם נוסד על החרב ועל הכוח. הצעד הראשון והדחוף לשיקום נשמות המוסלמים הוא להעמיד מראה מול פניהם.

הערות שוליים

[1][†] סורת הפרה היא הסורה הארוכה ביותר בקוראן, ומיוחסת לה חשיבות גדולה במיוחד באסלאם.

ד"ר זהירה קונדוס חוקרת ספרות ערבית מודרנית, דת ותרבות. היא עמיתת פוסט-דוקטורט בקרן מינרבה וב-Forum Transregionale Studien בברלין, בתוכנית אירופה במזרח התיכון – המזרח התיכון באירופה. מאמר זה פורסם לראשונה באתר *Political Theology Network*.
תרגום: יניב פרקש
